

LUND UNIVERSITY

Efterord

Tersmeden, Fredrik

Published in:

Tripp till världens ända - och något litet längre

2019

Document Version:

Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Tersmeden, F. (2019). Efterord. I *Tripp till världens ända - och något litet längre: En resande akademis intressanta omständigheter, förskräckliga olyckshändelser, föredrag, avhandlingar, förhandlingar, förvandlingar och verkliga händelser till lands och sjöss*. (s. 155-169). Bakhåll.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Efterord

”Sådant är lifvet och ofta icke ens så.”

Denna lakonism ur *Lyckans lexikon* skulle i någon mån kunna användas för att beskriva dess upphovsmans – Axel Wallengrens – eget liv. Han var den reslige, produktive mannen som dog ung. Han var författaren som ville bli hyllad för sina seriösa dikter och prosatexter men som nästan bara ihågkommits som stilbildande humorist. Och han var den romantiske stämmingsmänniskan som lätt rodnade, men som firade sina största triumfer när han satte på sig en mask av känslolylig övermänniska. Att hans liv nog icke blev som han själv tänkt hindrar dock inte en tacksam eftervärld att hylla honom för hans mest odödliga skapelse: det humoristiska alter egot Falstaff, fakir.

Han var född i Lund den 26 januari 1865. Från början hette han Svensson efter fadern Mårten, en man av gammal skånsk bondestam,

vilken genom flit och kunskap arbetat sig upp till mångbetrodd tjänsteman i Lunds kommunala liv. Det mer borgerligt klingande namnet Wallengren antog Axel (och hans helsyskon) efter den tidigt avlidna modern Olivia, prästdotter från Västra Ljungby. På såväl fäderne som möderne fanns humoristiskt påbrå. Fadern var en god tillfällesskald med en ”utpräglad och originell humor”. På moderns sida fanns två originella morbröder: prosten Janne i Farhult – mer intresserad av insekter än av teologi – och Axel ”den äldre”, beskriven som en spelevink och spjuver. Även en av Axels kusiner, tidningsmannen Waldemar Bülow, utvecklades till en egen-sinnig humorist.

Axels tidigaste barndom tillbringades på Spoletorp, men 1876 flyttade den växande familjen – inalles 13 barn i två äktenskap samt en fosterdotter – till ett av fadern uppfört, ännu kvarstående hus på Tomegapsgatan 24. Där skulle Axel tillbringa merparten av sitt korta liv. Som äldsta syskon fick han i sinom tid flytta upp till ett avskilt rum på vinden där han hade sin studentkula i en ”oregelbunden månghörning med brutna väggar och en liten afsnörd fönsteralkov”. Här hade han sin boksamling med

”en hel del skaldeverk och romaner på in- och utländskt tungomål” men även ”böcker om galanta äfventyr, en gång gömda bakom bokraderna och i trånsjuka timmar dragna fram i smyg”.

Skildringen är från grannpojken tvärs över gatan, teologsonen Paul Rosenius. Denne – sedermera läkare och känd ornitolog – blev en av Wallengrens närmaste och mest långvariga vänner; en vänskap Rosenius senare vackert skildrade i nyckelromanen *De unge gubbarne* (1909) samt minnesboken *Mitt gamla Lund* (1952). Här beskrivs de båda naturintresserade unga männens många besök i den närbelägna botaniska trädgården – ”botikan” – men också skolåren i Katedralskolan, där Wallengrens favoritämnen var språk och historia. Matematiken var honom däremot förhatlig, något som lämnat tydliga spår i avsnittet ”Reliker” i föreliggande bok med dess vällustiga autodafé på en skolbok i algebra. Vid sidan om studierna bjöds umgänge i den litterära elevförening Valaförbundet. I dess handskrivna hektograferade tidning publicerades några av Wallengrens tidigaste texter.

1883 inskrevs Wallengren vid universitetet. Där ägnade han de närmaste åren åt flitiga studier, krönte av en vacker filosofie kandidatexa-

men 1886. Insatsen belönades av fadern med en längre utlandsresa. Hösten 1886 begav sig den 21-åriga Axel ut i Europa. Via Berlin, Dresden, Nürnberg och Genève nåddes huvudmålet Paris, där han vistades under flera månader våren 1887, periodvis i sällskap med kusinen Bülow. Ynglingarna frekventerade flitigt olika teatrar; lyckligtvis avstod man dock i sista stund från att gå på *Opéra Comique* den afton teatern fattade eld och 120 besökare omkom.

Vid återkomsten till Lund hade Wallengren ett pris att betala för sin utlandsresa. Faderns generositet hade varit knuten till önskemålet att sonen nu skulle läsa juridik. Axel lydde, vilket, för att citera Rosenius, ”vållade honom runda sju års fruktlös kamp” inom ett ämne för vilket ”han saknade håg och fallenhet”. De enda mer konkreta resultaten av dessa studier torde vara ett par parodier på rättsfallsbeskrivningar, varav en ingår i föreliggande volym. Någon examen blev det aldrig.

I stället är det under dessa år som Wallengren på allvar kastar sig in i studentlivet och snart blir en centralfigur med uppdrag i såväl Akademiska Föreningen som den radikala diskussionsföreningen D.U.G. (De Unge Gubbarne)

samt – icke minst – studentkarnevalerna. I de sistnämnda hade han redan som gymnasist gått i tåget 1882 och som färsk student fått in en text i 1884 års karnevalstidning, men det var från 1888 och framåt han satte bestående avtryck som ledamot av samtliga karnevalskommittéer fram till 1892 (karnevalen firades vid denna tid vartannat år). Särskilt 1892 års karneval präglades i hög grad av Wallengren som hittade på dess tema, författade lejonparten av karnevalstidningen *Iduna* samt skrev och regisserade karnevalsspexet *Guvernörens staty* (ihop med John Wigforss, den blivande skaparen av Sten Stensson Stéen). Här, liksom i den litterära kalendern *Från Lundagård och Helgonabacken* och i skämttidningen *Jätten Finn* (båda med Wallengren i redaktionen), odlades många embryon till det kommande humoristiska författarskapet som Falstaff, fakir.

Wallengrens bokdebut var dock inget att skratta åt. Det var en diktsamling, *Bohème och idyll* (1892), vars dikter en kritiker beskrev som dels ”patetiskt-sensualistiska-romantiska”, dels tillgjorda och platta. Ej heller den 1893 utgivna kortromanen *En ensam* gjorde mycket större lycka. Det gjorde däremot den första boken

utgiven under Wallengrens övermänniskoparodierande *nom de plume* Falstaff, fakir. *En hvar sin egen professor* (1894) med sitt anspråk på att omfatta "allt menskligt vetande i sammandrag" sålde redan under första året slut på två upplagor om totalt 2.000 exemplar. Som halsbrytande och nyskapande parodiker med mästrande tonfall och en helt egen och absurd förmåga att vrida och vända på språk och associationer hade Wallengren, möjligen motvilligt, funnit sin – på modern marknadsföringssvenska – "USP", *Unique Selling Point*.

Humordebuten följdes redan samma år av *En hvar sin egen gentleman* (en "oumbärlig handbok i fara och frid") samt 1896 av *Lyckans lexikon* (en "kort belysning af allting"), båda under Falstaffnamnet. Under sitt borgerliga namn utgav Wallengren däremot bara en bok till, novellsamlingen *Mannen med två hufvuden* (1895), numera väl mest hågkommen för titelnovellens självbiografiska miljöskildring från de radikala och bohemiska lundensiska studentkretsarna i det så kallade Tuakotteriet.

Vid det laget hade Wallengren själv dock lämnat Lund. Från hösten 1894 återfinns han i Stockholm där han på allvar söker livnära sig

på sin penna. Det går så där. Visst får han en hel del publicerat i huvudstadspressen – främst *Stockholms-Tidningen* och *Söndags-Nisse* (där han blir vän med Albert Engström som illustrerar flera av hans alster) – men sällan nog för att ekonomin skall gå ihop. Därtill finner han sig inte väl bland stockholmarna. I ett brev konstaterar han att ”jag kommer att förbli skåning till liv och själ alltid. Jag skulle vilja ha skåningar hit att befolka Stockholm”.

Lösningen blir dock inte att återvända till Skåne utan att resa utomlands. I oktober 1895 far Wallengren till Berlin som *Aftonbladets* korrespondent där. Även här känner han sig först ensam och utanför, men kommer snart in i olika umgängeskretsar, såväl litterära som andra. En gästande svensk har vittnat om hur varmt Wallengren hälsas välkommen bland såväl kårstudenter som bland ”arbetare och deras hustrur” på en lokal kneipe. Och vad mer: han finner kärleken i form av Rosa Jonas, ”en liten svartögd polska, som omfattar en vämjelig fakir, med ett intresse, som vore värdigt ett ädlare föremål”. Läger man därtill att hans redaktör senare betecknade honom som ”den bästa reporter som *Aftonbladet* haft” kunde man tycka att

Wallengren här slutligen kommit rätt i livet.

Men ödet ville annorlunda. Wallengren hade redan tidigare haft skov av tuberkulos, och hösten 1896 angrips han av en särdeles aggressiv form härav, miliartuberkulos, vilken tar hans liv den 4 december 1896. Knappt två månader senare skulle han ha fyllt 32 år.

Wallengrens 13 månader i Berlin var, inaktiva sjukdomsperioder till trots, litterärt mycket produktiva. Utöver 44 publicerade nyhetsartiklar i *Aftonbladet* och några längre Berlinreportage för tidskriften *Ord & bild* så lade han därunder sista handen vid *Mannen med två hufvuden*. Enligt uppgifter i brev sysselsatte han sig också ivrigt med ”ett större dramatiskt arbete”, vilket dessvärre gått förlorat för eftervärlden. På den fakirisk-humoristiska sidan levererade han enstaka stycken till svensk press, men framför allt åstadkom han, ihop med en okänd lokal samarbetspartner, en tysk utgåva av *En hvar sin egen professor – Jeder sein eigener Professor* (1896) – och författade därpå sin tredje fakirskrift på svenska, det ovannämnda *Lyckans lexikon*. Manuskriptet till den sistnämnda är daterat Berlin den 18 mars 1896. Rimligen är det därefter-

ter som Wallengren på allvar sätter i gång med sammanställandet av vad som var avsett att bli en fjärde fakirskrift, *Tripp till världens ända*, vid hans död dock ännu ofullbordad.

Till skillnad från den ovannämnda pjäsen har manuskriptet till *Tripp till världens ända* (hädanefter endast kallad "Tripp") lyckligtvis gått till eftervärlden – dock med fördröjning. Hans Küntzel, vilken på 1920-talet var den förste att vetenskapligt behandla Wallengrens författarskap i en licentiatavhandling, och som 1923–1924 redigerade dennes *Samlade skrifter* (5 band) har berättat att manuset till "Tripp" och andra senare återfunna texter då "var för mig helt okända". Först genom en uppsats i den litteraturhistoriska antologin *Nittiotalsstudier* från 1943 fick världen en första närmare kännedom om dessa textfynd. Författare var biblioteks- och förlagsmannen Simon P G Bengtsson, och det var också han som senare redigerade band 1 i samlingsutgåvan *Falstaff Fakirs bästa* (1948) där "Tripp" och ett urval andra nyfunna texter, under vinjetten "Ur Axel Wallengrens kvarlåtenskap", för första gången mötte en bredare publik.

Bengtsson är besvärande diffus i sina uppgif-

ter om hur dessa manuskript kom i dagen. I uppsatsen från 1943 heter det endast att "[g]enom vissa omständigheter har först helt nyligen och tack vare välvilligt tillmötesgående från den bortgångne författaren närstående håll en inte obetydlig mängd aktstycken återfunnits". I förordet till *Falstaff Fakirs bästa* fem år senare berättar han att fyndet gjordes "sommaren 1943" och betecknar det som "ovanligt", men skriver samtidigt kryptiskt att det skedde "knappast av en tillfällighet". Vare därmed hur som helst. I nästa steg tycks handlingarna ha hamnat hos den förläggare som utgivit Wallengrens *Samlade skrifter* och kort därefter skulle publicera *Falstaff Fakirs bästa*: Hugo Gebers förlag i Stockholm. Därifrån donerades de i sin tur 1946 till Lunds universitetsbibliotek, där de ännu vilar.

Genom Bengtssons kommentarer till "Tripp" i *Falstaff Fakirs bästa* får man en rätt god bild av hur Wallengren själv hade tänkt sig det slutliga verket. Man kan därvid konstatera att han här avsåg att använda samma grundläggande teknik som han, med ett undantag, gjort i sina tidigare fakirskrifter: den kompilatoriska. Undantaget är *Lyckans lexikon*, vilket av allt att

döma författats som ett i ett stycke skrivet, sammanhängande verk. Såväl *En hvar sin egen professor* som *En hvar sin egen gentleman* utgör däremot litterära lapptäcken av ömsom nyskrivet, ömsom återanvänt stoff från olika tidigare ströpublikationer. Exempelvis hade två av de ”nyttiga romanerna” i *Professorn* tryckts i *Göteborgs Handelstidning* tre år tidigare, och många av ”hushållsrönen på Glädjefrid” i *Gentlemanen* (inklusive veckomatsedeln med sin hösoppa och sitt bolmörtsvin) hade redan stått i karnevalstidningen *Iduna* 1892. I sistnämnda bok lät Wallengren även in extenso införa den parodi på högtidstal i Svenska akademien som han hållit inför D.U.G. redan 1888.

Som en ram för det återbruk Wallengren nu avsåg att göra i ”Tripp” skapade han historien om den resande akademien. I detta mobila lärda samfund, stiftat av fakiren Falstaff sedan denne kommit på kant med den ordinarie Vetenskapsakademien, utgjorde nämligen ett av de bärande inslagen ledamöternas föredrag i olika ämnen, och på så sätt kunde allehanda disparata fackproseparodier inlemmas häri. Vissa var för ändamålet nyskrivna (och i några fall aldrig fullbordade), men många var sådana

som redan tidigare helt eller delvis publicerats, nämligen:

”Kort och kraftig lärobok i poesi”; den häri ingående dikten ”En vansinnigs allra sista tanke” hade tidigare publicerats i skämttidningen *Jätten Finn* 1893.

”Reliker”; tidigare publicerad i *Jätten Finn* 1893.

”Julen, dess orsaker och verkningar”; tidigare publicerad i *Söndags-Nisses* julnummer 1894.

”Råd och läror för informatorer”; tidigare publicerad i tidningen *Julkvällen* 1894.

”Sättet att sluta romaner”; tidigare publicerad i den 3:e årgången av *Från Lundagård och Helgonabacken* 1894.

”Hotell Humbug”; tidigare publicerad i *Gefle Dagblad* 1895.

”Ny och nyttig lärobok i zoologi”, ”Scylla och Charybdis” och ”Ett svårt rättsfall”; alla tidigare publicerade i *Söndags-Nisse* 1895.

Av ovanstående texter valde Bengtsson att utelämna ”Julen, dess orsaker och verkningar”, ”Råd och läror för informatorer”, ”Sättet att sluta romaner”, ”Ny och nyttig lärobok i zoologi” och ”Scylla och Charybdis”; detta dels med hänvisning till att de redan tidigare fanns om-

tryckta annorstädes, dels eftersom vissa av dem var avsedda att ingå i band 2 av *Falstaff Fakirs bästa* (för vilket den nämnde Hans Küntzel och icke Bengtsson var redaktör). Vi har i föreliggande utgåva valt att i huvudsak följa detta Bengtssons urval då merparten av de utelämnade texterna finns lätt tillgängliga i andra fakirenutgåvor, inte minst i den under decennier och i många upplagor utgivna *Falstaff Fakirs vitterlek* (1:a upplagan 1956). Undantaget är den mer svårfunna "Scylla och Charybdis" som inte tidigare återpublicerats sedan *Samlade skrifter* på 1920-talet och därför medtagits här. Däremot saknas en text, "Ett lovvärt företag", vilket Bengtsson visserligen hävdar skall finnas återtryckt i *Samlade skrifter*, men som (i vart fall under den titeln) inte kunnat återfinnas varken där eller annorstädes, inkluderande Nils Palmborgs grundliga Wallengrenbibliografi från 1992 samt det wallengrenska arkivet på UB.

Även de olika deltexternas inre ordning följer i denna utgåva Bengtssons i *Falstaff Fakirs bästa*, vilken i sin tur följer huvuddragen i en av Wallengren själv skisserad disposition, dock med reservation för att ett antal av de ingående texterna inte alls omnämns häri. Den del av

verket som sträcker sig till och med avsnittet "Rörelsen" följer dock ett samlat originalmanuskript försett med Wallengrens egenhändiga anteckning "fullt tryckfärdigt". De påföljande texterna befinner sig däremot i ett tillstånd av varierande fragmentariskhet som, i kombination med avsaknaden av den tilltänkta ramhandlingen, gör det svårt att sätta dem i en slutlig kontext. Något som dock inte hindrar att de ändå är nog så humoristiskt njutbara och även ger en inblick i Wallengrens skrivprocess.

Vi har även ansett det rimligt att återutge "Tripp" i samma språkdräkt som vid dess första publicering, alltså med moderniserad stavning. Detta även om det hade varit möjligt att utifrån originalmanuskripten på UB presentera boken i "gammalstavning".

En senare lundahumorist än Wallengren, Hans Alfredson, har skrivit att enligt honom finns "det nog inget i svensk litteratur inom Skämt & Humorbranschen som i genialitet överträffar 'Den uppriktige portugalaren'." Just "portugalaren" är en av de texter som ingår i "Tripp", och som den läsande allmänheten alltså fick vänta på i ett halvt sekel efter Wallengrens död. För

den svenska humorlitteraturens genomsnittliga genialitetsnivås skull får vi alltså vara tacksamma att Simon Bengtsson på något sätt fann och kunde publicera bland annat denna klenod – som alltså här kommer i efterlängtat nyutgåva.

Fredrik Tersmeden

Ordförande i Fakirensällskapet